

På væsentlige områder brydes social arv ikke mere i Danmark end i USA

Den dag børn er blevet voksne, vil de i vid udstrækning ende med at tjene nogenlunde det samme som deres forældre gjorde. Dette gælder i stort set samme omfang i Danmark, som det gør i USA.

Sådan lyder konklusionen i et studie udført af nobelprismodtager James Heckman, professor i økonomi ved University of Chicago, og forsker Rasmus Landersø, Rockwool Fondens Forskningsenhed.

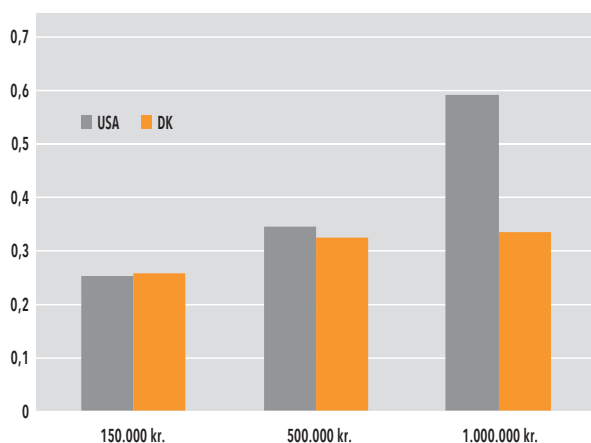
Vi er overordnet set i Danmark på niveau med USA, når det kommer til spørgsmålet om at bryde – eller ikke bryde – social arv i forhold til indtjeningsmuligheder.

At det forholder sig sådan, fremgår af figur 1. Den viser, hvilken relation der er mellem forældres og børns indtjening ved tre forskellige niveauer af familieindkomst. Sagt med andre ord viser den, hvor meget forældrenes indkomst smitter af på det, deres børn senere er i stand til at tjene.

Ved værdien 0 er børns indtjening uafhængig af, hvad forældrene tjente. Er den derimod 100, betyder det, at den sociale arv forklarer alt – børns indtjening er 100 pct. afhængig af forældrenes.

Som det fremgår, ligner Danmark og USA hinanden fuldstændig for indtjening på lav og mellemniveauet. Først ved høj indtjening adskiller USA sig fra Danmark – blandt de rigeste er den sociale arv størst i USA. I forhold til at bryde social arv er det dog særligt det, der sker i bunden, som påkalder sig interesse.

Figur 1: Så meget smitter forældres indtjening af på børnenes indtjening

Anm.: Figuren viser, hvor mange pct. børns indtjening i gennemsnit stiger, når deres forældres indtjening stiger med én pct., for børn af forældre med en indtjening på hhv. 150.000, 500.000 og 1.000.000 kr.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af data fra Danmarks Statistik og PSID.

Overførsler udjævner

Ordet *indtjening* betyder i denne sammenhæng enhver form for indkomst, som ikke er offentlige overførsler. Det vil sige lønindkomst, overskud fra egen virksomhed, kapitalindkomst og lignende.

Af figuren fremgår, hvad forældres indtjening betyder for børns indtjening, når de blive voksne. Hvis vi i Danmark var bedre til at bryde social arv, ville søjlerne for USA være markant højere end de danske. Det er de ikke, når forældrene har en lav eller mellem indkomst. Først ved høje indkomster er dette aspekt af den sociale arv mere udtalt i USA end i Danmark.

Hvis man vælger at tage de offentlige overførsler – altså kontanthjælp, dagpenge og andre indkomsterstøttende ydelser – ind i regnestykket, så ændrer konklusionen karakter.

Overførsler omfordeler indkomst fra høj til lav. Og omfordelingen i Danmark er meget større end i USA. Når man tager disse ind i beregningerne, så er danske børn meget mindre afhængige af forældrenes indkomst, sammenlignet med amerikanske børn.

Eller i forhold til figur 1: For alle tre indtægtsniveauer vil de amerikanske søjler (og dermed den sociale arv) være betydeligt højere end de danske.

Derfor: I Danmark er børns forbrugsmuligheder mindre afhængige af deres forældres forbrugsmuligheder end i USA. Men det skyldes som generel betragtning ikke, at danske børn nemmere bryder den sociale arv og rent indtjeningsmæssigt afviger mere fra deres forældre end amerikanske børn gør. Det skyldes derimod primært, at vi i det danske velfærdssamfund har valgt at omfordele en relativ stor del af indkomsterne i samfundet.

Uddannelsesmobilitet

Unge danskeres uddannelsesmønster ligner til forveksling mønsteret for unge amerikanere.

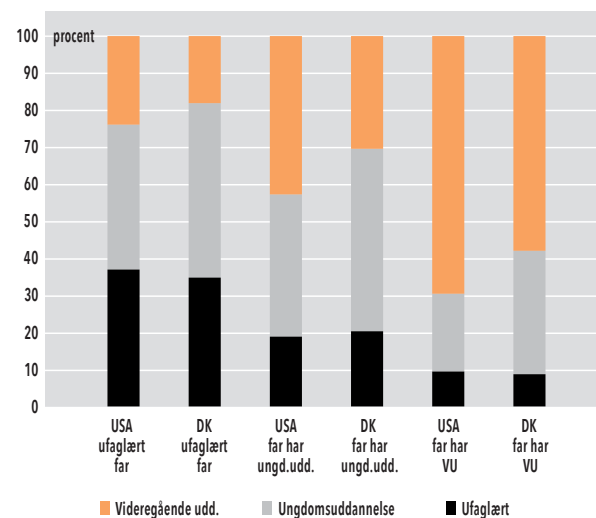
På begge sider af Atlanten hænger tilbøjeligheden til at tage en uddannelse sammen med, hvilken indkomst og uddannelse forældrene har. Og der er i gennemsnit ikke væsentlige forskelle i sammenhængene mellem forældres ressourcer – indtægt, formue og uddannelse – og deres børns uddannelsesniveau.

Et studie udført af Rockwool Fondens Forskningsenhed sammen med økonomiprofessor og nobelpristager James Heckman kan ikke påvise nævneværdige forskelle i adfærden for unge i Danmark og unge i USA i forhold til at bryde den uddannelsesmæssige arv.

Billedet er meget ensartet i de to lande, jf. figur 2. Har man en ufaglært far, er der 20 pct. sandsynlighed for, at man får en videregående uddannelse. Har faren derimod en gymnasial uddannelse eller er faglært, får omkring 30-40 pct. en videregående uddannelse, mens det samme gælder 60-70 pct. af de børn, hvis far selv har en videregående uddannelse.

De manglende forskelle mellem de to lande er bemærkelsesværdige. Derfor er resultatet – *ingen forskelle* – blevet udsat for en vid række test. Et er, hvilke forældre-karakteristika man vælger at måle på. Men det spiller ingen rolle, om man måler på deres uddannelsesniveau, indtægt eller formue – resultatet er det samme: Ingen væsentlige forskelle mellem USA og Danmark. Noget andet, der er forsøgt, er at skifte 'optag på videregående uddannelse' ud med optag på erhvervsskolerne, gymnasiet eller universitetet. Igen – ingen forskel mellem USA

Figur 2: Uddannelsesniveau for danskere og amerikanere, givet farens uddannelsesniveau

Anm.: Figuren viser, hvor mange procent af unge fra Danmark og USA, der er født i midten af 1980'erne, og enten forbliver ufaglærte (med uddannelseslængde på mindre end 3 år efter 9. klasse), består en ungdomsuddannelse (med uddannelseslængde på mindst 3 år efter 9. klasse) eller får en videregående uddannelse, opdelt på baggrund af deres fædres uddannelse.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af data fra Danmarks Statistik og NLSY97.

Tilbøjeligheden til at bryde den uddannelsesmæssige sociale arv er ikke forskellig i USA og Danmark.

og Danmark. Det er også forsøgt at rense for elevfærdigheder, øvrig familiebaggrund og grundskolers elevsammensætning. Heller ikke her ændrede konklusionen sig.

Hvilket i bund og grund betyder, at resultatet er særdeles robust: Det kan ikke påvises, at man i Danmark er bedre til via fuldført uddannelse at bryde social arv, end man er i USA. Eller som en økonom ville udtrykke det: Uddannelsesmobiliteten adskiller sig ikke i de to lande.

Muligheder og adfærd

At uddannelsesmobiliteten i USA og Danmark ikke er forskellig, vil nok være en overraskelse for mange.

Det er nemlig ikke svært at finde forskelle på de to lande, når det kommer til opbygningen af og reglerne for uddannelsessystemet. Markante forskelle, som skulle tilsige store forskelle i adfærden.

I modsætning til tilstandene i USA, så går en meget stor procentdel af danske børn (herunder de dårligt stillede) i et førskoletilbud; danske grundskolers kvalitet er relativt ens; der er SU til rådighed for alle studerende, og ingen skal betale for at tage en uddannelse.

I Danmark er der, med andre ord, helt andre muligheder – også for de dårligt stillede – for en højere uddannelsesmobilitet. Men ét er muligheder. Noget andet er adfærd. Og den er ikke forskellig på tværs af Atlanten.

Markant større lønlighed i USA i forhold til Danmark

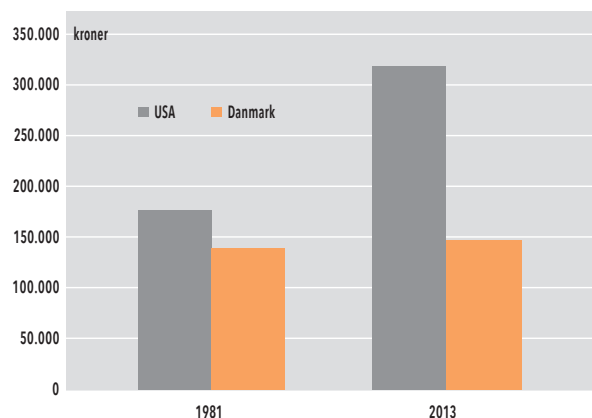
En sammenligning af lønniveauet for henholdsvis ufaglærte 33-34-årige og jævnaldrende med videregående uddannelse viser, at amerikanere i forhold til danskere i dag har langt større økonomisk tilskyndelse til at tage sig en uddannelse.

I Danmark tjente en videregående uddannet 33-34-årig i 2011-2012 knap 150.000 kr. mere om året i forhold til en ufaglært med samme alder, jf. figur 3. I USA, derimod, var forskellen på de to typer meget større, idet den ekstra indtægt ved at have en videregående uddannelse i forhold til den ufaglærte i dollars svarede til 320.000 kr.

Den økonomiske gevinst ved at tage en uddannelse er i Danmark meget mindre end den tilsvarende gevinst i USA. Denne markant lavere forskel på lønniveauet for en ufaglært og en akademiker i Danmark i forhold til i USA kan være én af flere forklaringer på, at den danske og den amerikanske uddannelsesmobilitet ligger på samme niveau.

Den danske lønstruktur er meget mere sammenpresset end den amerikanske. Afstanden fra bund til top er meget mindre. Bunden i Danmark bestemmes i høj grad af overførsler, hvilket mindsker konsekvenserne ved et fravær af uddannelse i Danmark, i modsætning til i USA, hvor det ikke at have en uddannelse kan betyde et liv med meget dårligt betalte job.

Figur 3: Forskel i årsindkomst for en 33-34-årig med videregående uddannelse i forhold til en ufaglært

Anm.: Figuren viser lønforskelle (målt som gennemsnitlig indkomst som 33-34-årig) mellem personer med under 12 års skolegang og mindst 15 års skolegang. Forskellen dækker både lønindkomst og overførsler målt i 2010-DKK. Konklusionen ændres ikke, hvis man betragter lønindkomst isoleret og udelader overførsler.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af data fra Danmarks Statistik og CPS.

I Danmark har lønforskellen mellem en ufaglært og en med en videregående uddannelse stort set været uændret gennem de seneste tre årtier. I USA er lønafstanden mellem højt og lavt uddannelsesniveau blevet markant større i samme periode.

Det højere bundniveau i Danmark, og fraværet af markante økonomiske gevinster ved at tage en uddannelse, kan være en forklaring på, at danske unge med ufaglærte forældre ikke er bedre end amerikanske jævnaldrende med samme baggrund til at få sig en uddannelse.

Ulighed holdes nede i Danmark

Forklaringerne på forskellene i de to landes lønstruktur er der mange af.

I USA ligger de laveste lønninger markant lavere end de laveste lønninger i Danmark. Eksempelvis presser udflytning af job og opgaver den lave ende af lønnen nedad, mens der i toppen er stadig stigende efterspørgsel efter færdigheder inden for teknologi, it og lignende.

I Danmark er udviklingen en anden. ”Working poor” har vi ikke på samme måde, bl.a. fordi overførselsindkomster træder i stedet for meget lave lønninger.

Det samlede resultat er en markant lavere ulighed i Danmark. En afledt konsekvens heraf er, at mobiliteten i løn – altså muligheden for at bevæge sig op i lønhierarkiet i forhold til sine forældre – er størst i Danmark. Tjener man i Danmark pludselig et par tusinde kr. mere om måneden, rykker man sig mange trin op på indtægtsskalaen. I modsætning til i USA, hvor der skal meget mere til for, at man flytter sig opad i lønfordelingen. Således er de sammenhænge, der er mellem forældres og børns lønindkomst, markant mindre i Danmark end i USA, fordi lønningerne varierer mindre og sammenhængen mellem uddannelsesniveau og lønindkomst er svagere i Danmark.

Offentlige overførsler påvirker tilskyndelse til uddannelse

Når Danmark ikke overgår USA i forhold til at få børn til at bryde deres uddannelsesmæssige arv, så kan en del af forklaringen være, at børnene, den dag de bliver voksne, får tilbudt relativt høje overførselsydelse.

Ydelsers størrelse har nemlig betydning for, hvor mange unge der går i gang med en uddannelse, hvilket illustreres i en analyse af to kontanthjælpsreformer fra starten af 90'erne.

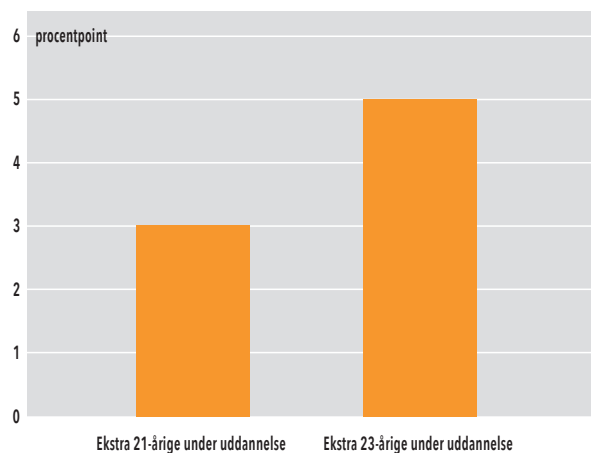
Ved begge reformer hævede man aldersgrænsen for at få fuld kontanthjælp, og resultatet var, at en større andel af de unge valgte uddannelsesvejen.

Det er målt, hvor stor en andel af to årgange 21-årige der er indskrevet på en uddannelse omkring 1991. Det var året, hvor man gennemførte en af de første ud af en række ændringer af regler om overførselsindkomster for unge.

Dengang hævede man aldersgrænsen for fuld kontanthjælp fra 20 år til 21 år, hvorefter de 20-årige måtte tage til takke med en særlig ungesats på SU-niveau.

Analysen går ud på at sammenligne den sidste årgang, der kunne modtage fuld kontanthjælp som 20-årige, med den første, der ikke kunne. Som det fremgår af figur 4, var ca. tre procentpoint flere indskrevet på en

Figur 4: Andel ekstra 21- og 23-årige under uddannelse, når fuld kontanthjælp ikke mere er mulig (procentpoint)

Anm: Den vestre søjle viser forskellen i andelen af 21-årige, der er indskrevet på en uddannelse mellem årgangene, der var hhv. 20 og 21 år ved 1991-reformen, hvor aldersgrænsen for fuld kontanthjælp blev flyttet fra 20 til 21 år. Den højre søjle viser forskellen i andelen af 23-årige der var indskrevet på en uddannelse mellem årgangene, der var hhv. 20 og 23 år ved 1992-reformen, hvor grænsen igen blev hævet – denne gang til 25 år.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af data fra Danmarks Statistik.

Niveauet for kontanthjælp påvirker unges tilbøjelighed til at være indskrevet på en uddannelse.

uddannelse i den årgang, der blev påvirket af reformen sammenholdt med den årgang, der netop var for gamle til at blive påvirket af reformen.

I stedet for – som før – ca. 29 pct. af de 21-årige under uddannelse var andelen efter reformen 32 pct.

Samme analyse er foretaget for endnu en reform gennemført omkring et år senere, nemlig i 1992. Her blev aldersgrænsen for fuld kontanthjælp igen hævet, denne gang til 25 år. Og endnu engang er billedet det samme: Flere unge valgte uddannelsesvejen efter reformen.

Ydelsesniveauet udjævner

At ydelsesniveauet på den måde kan påvirke unges tilskyndelse – eller mangel på samme – til at uddanne sig, er ikke nogen ny erkendelse i Danmark. Som nævnt var 1991-reformen en af de første af mange. For øjeblikket er unge under 30 år uden en kompetencegivende uddannelse udelukket fra kontanthjælpen. De kan i stedet modtage den markant lavere uddannelseshjælp.

Hvad analysen derimod kan er at bidrage med en brik til forklaringen på et tilsyneladende paradoks, når man sammenligner Danmark og USA.

I Danmark, hvor næsten alle går i vuggestue, børnehave og grundskole, investeres der langt mere end i USA i alle børns udvikling i førskole- og skolealderen. Hvilket ifølge et stadigt stigende antal forskningsresultater især skulle komme de svageste børn til gode senere hen. Men som det fremgår af de øvrige artikler om den nye analyse fra Rockwool Fondens Forskningsenhed, udebliver effekten: Det kan ikke påvises, at Danmark er foran USA i forhold til uddannelsesmobilitet – altså evnen til, at børn rykker sig i forhold til forældres uddannelsesniveau.

En mulig forklaring er således, at incitamenterne til uddannelse er lavere i Danmark end i USA. I Danmark er der alternativer, hvad enten det skyldes, at lønforskellene mellem høj og lav er markant mindre i Danmark end i USA, eller det bedre sikkerhedsnet i form af overførsler. Herved kan de tidlige, gavnlige indsatser i Danmark potentielt blive hæmmet af manglende tilskyndelser i løbet af ungdommen.

Store forskelle mellem børn på tværs af forældres baggrund

"Folkeskolen skal i samarbejde med forældrene give eleverne kundskaber og færdigheder, der: forbedrer dem til videre uddannelse og giver dem lyst til at lære mere", §1 i Folkeskoleloven, Folkeskolens formål.

Til trods for dette helt centrale formål viser en analyse fra Rockwool Fondens Forskningsenhed, udarbejdet sammen med økonomiprofessor James Heckman fra University of Chicago, at der er store forskelle på tværs af skoler i, hvordan eleverne i gennemsnit klarer sig senere i uddannelsessystemet.

Det viser sig, som det fremgår af figur 5, at i skoler, hvor forældrene i gennemsnit har en lav indkomst, der går det i gennemsnit børnene meget dårligere senere hen i uddannelsesforløbet sammenlignet med skoler, hvor forældrene har en høj indkomst.

På skoler hvor 40 til 50 pct. af de unge siden hen gennemfører en ungdomsuddannelse, tjener de unges forældre i gennemsnit ca. 600.000 kr. om året. På skoler, hvor 70 til 80 pct. gennemfører en ungdomsuddannelse, runder den gennemsnitlige familieindkomst 700.000

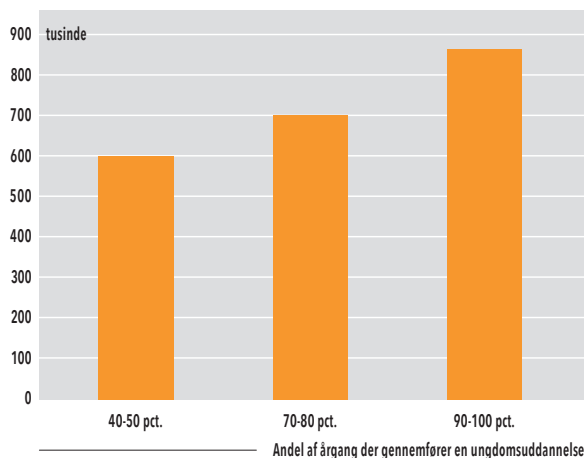
kr. Og når gennemførelsesprocenten helt op på mellem 90 og 100 pct., er den gennemsnitlige årsindkomst ca. 865.000 kr.

Markante forskelle gennem hele skolealderen

Mønsteret, der ses ovenfor, handler om sortering. Eller segregering. Om, at mennesker har en tendens til at omgive sig med andre, der på væsentlige måder ligner en selv, hvilket eksempelvis kan skyldes (manglende) økonomisk formåen, når boligområde eller type skal vælges, eller en direkte præference for en bestemt type naboer. Hvad enten man har få eller mange ressourcer, så har naboen nogenlunde det samme. Og børnene, der går i skole sammen, ligner også hinanden. Nogle har en skole, der ligger i 2900 Hellerup, andre har postnummeret 8220 Gellerup.

Princippet, altså den direkte og ligefremme sammenhæng mellem hvilken folkeskole man kommer fra og ens videre uddannelsesmæssige skæbne, ses ikke bare i forhold til ungdomsuddannelser.

Figur 5: Gennemsnitlig årlig familieindkomst fordelt efter andel af en skoleårgang, der gennemfører en ungdomsuddannelse

Anm.: Figuren viser gennemsnitlig familieindkomst blandt elever i 9. klasse på tværs af skoler, hvor andelen af elever, der senere består en ungdomsuddannelse (der kræver mindst 3 års skolegang efter 9. klasse), er hhv. 40-50 pct., 70-80 pct. og 90-100 pct. Figuren er baseret på årgangen født i 1987, og indkomsten er opgivet i 2010-DKK.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af data fra Danmarks Statistik.

Om unge får en ungdomsuddannelse, hænger stærkt sammen med, hvilken folkeskole de kommer fra. Er de fra en skole, hvor forældrene har en relativt lille indkomst, vil under halvdelen siden gennemføre en ungdomsuddannelse.

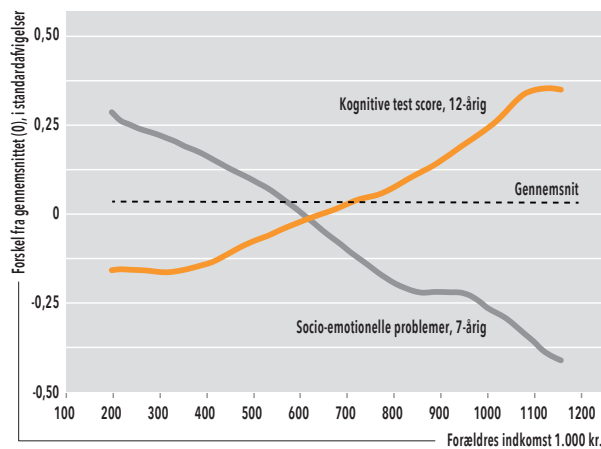
Det gælder fx også videregående uddannelser. For skoler, hvor 5 til 20 pct. af eleverne siden hen vil begynde på en videregående uddannelse, er forældres gennemsnitlige indkomst godt 600.000 kr. På skoler hvor det derimod er mellem 65 og 80 pct. af de tidligere elever, der starter på en videregående uddannelse, har forældrene en gennemsnitlig årsindkomst på den gode side af en million kr.

Ikke overraskende er de sociale forskelle særdeles synlige langt tidligere i børnenes forløb.

Af figur 6 fremgår to forhold.

Det ene handler om fordelingen af børn med sociale og følelsesmæssige vanskeligheder, fx problemer med adfærd, reaktionsmønstre og kontakt til andre mennesker.

Figur 6: 7-åriges problemer og 12-åriges kognitive testscorer fordelt efter forældres gennemsnitlige indkomst

Anm.: Figuren viser 7-åriges gennemsnitlig SDQ score (Strengths and Difficulties Questionnaire) og 12-åriges gennemsnitlige CHIPS score (CHILDren's Problem Solving) på tværs af deres forældres gennemsnitlige indkomst. Figuren er baseret på børn født i 1995.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af data fra Danmarks Statistik og Børneforløbsundersøgelsen.

Figuren illustrerer, at børn fra familier med en lav indkomst, udviser flere problemer som 7-årige end børn fra familier med en høj indkomst, samt at børn fra familier med en lav indkomst har et lavere færdighedsniveau som 12-årige end børn fra familier med en høj indkomst.

Den grå linje viser sammenhængen mellem 7-årige, der har denne type problemer, og forældrenes gennemsnitlige indkomst. Niveauerne er her mindre vigtige. Det interessante er hældningen af linjen. Fra venstre mod højre går den nedad, modsat forældreindkomsten, der stiger i samme retning. Altså langt flere problemer blandt de 7-årige dér, hvor forældrene har færrest penge.

Den orange linje viser 12-årige elevers score på kognitive tests. Hvad ved de 12-årige, hvad kan de, hvor gode er de til at tænke og forstå? Som det fremgår, vender denne den modsatte vej.

På denne måde eksisterer der en markant ulighed i børns færdigheder og problemer gennem hele deres barndom – også i Danmark.

Undersøgelsens publicering

Rasmus Landersø og James J. Heckman, 2016. The Scandinavian Fantasy: The Sources of Intergenerational Mobility in Denmark and the U.S. *Study Paper no. 112 from the Rockwool Foundation Research Unit.*

Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed. (ISSN 1396-1217) udgives for at informere offentligheden om resultaterne af den løbende forskning i Enheden.

Nyhedsbrevet er ikke ophavsretligt beskyttet og må frit citeres eller kopieres med fornøden kildeangivelse.

Du kan se andre af udgivelserne fra Rockwool Fondens Forskningsenhed på adressen:

Rockwoolfonden.dk/forskning